

811.163.41'282.3(497.11-15)

811.163.41'367.625

<https://doi.org/10.18485/sj.2021.26.1.26>**СЛАВОЉУБ З. МАРКОВИЋ***Филолошка гимназија
Београд

Оригинални научни рад

Примљен: 10. 11. 2020.

Прихваћен: 12. 1. 2021.

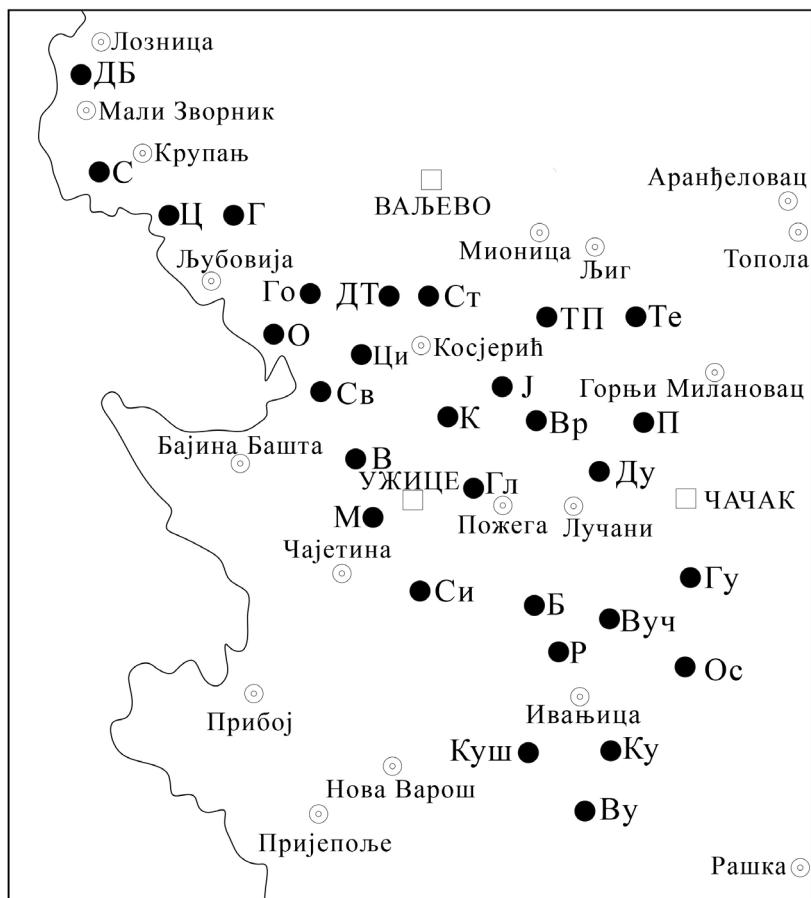
О ОБЛИЧКОЈ ИНТЕРФЕРЕНЦИЈИ ГЛАГОЛА У ИЈЕКАВСКИМ ГОВОРИМА ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

У раду су сагледане маркантне особености конјугацијских типова у говорима западносрбијанског ијекавског комплекса. Обимна дијалекатска грађа обухваћена је и анализирана применом дескриптивног и контрастивног аналитичког метода. Испитивано дијалекатско подручје расветљавано је из више углова, а примарни су следећи: лексичка заступљеност и обличка разуђеност глаголских категорија, унутрашња диференцијација области, поређења са одговарајућим приликама у другим сродним говорима. У спроведеним аналитичким прегледима налазимо упориште за следећи закључак. Осетан број изражајних херцеговачких дијалектизама (облика, алтернација) или је нискофреквентан (нпр. образац *наређивати* – *наређивам*, ликови типа *давам*, *познавам*, форме реда *раду*, *љубу* и сл.) или је незасведочен (нпр. имп. **виђ*, трп. прид. **чуно*, инф. **обаћи* или пак **каживати* и сл.). Ипак, укупно узевши, разлике остају у сенци сличности – западносрбијанско ијекавско подручје не излази из оквира доброг херцеговачког просека.

Кључне речи: глаголи, конјугација, корелације, ијекавски, херцеговачки

---

* markoviclavljub4@gmail.com

Карта испитиваног подручја са мрежом испитиваних насеља¹

Мрежа испитиваних насеља – списак и скраћенице: (Г)рачаница, (Д)оња (Б)орина – ДБ, (О)клетац, (С)акар, (Св)ојдуг, (Ц)рнча (подринска насеља); (В)олујац, (Вр)нчани, (Гл)умач, (Го)дечево, (Д)оњи (Т)аор – ДТ, (Ј)ежевица, (К)аран, (Ст)ојићи, (Т)ометина (П)оље – ТП, (Ци)коте (насеља Ужичке Црне горе); (П)ријевор, (Т)еочин (таковска насеља); (Вуч)ковица, (Гу)беревци, (Ду)чаловићи, (Ос)оница (драгачевска насеља); (Ву)чак, (Б)огојевићи, (Р)адаљево, (Ку)маница, (Куш)ићи (моравичка насеља); (М)ачкат, (Си)рогојно (златиборска насеља).

¹ Током рада, уз засведочене примере, користимо скраћенице – почетне делове назива села издвојене у заградама. Дијалекатски подаци преузимани из објављених монографија и радова других аутора праћени су одговарајућим напоменама у заградама и фуснотама.

I. УВОДНА НАПОМЕНА

1. У раду су превасходно сагледане упечатљиве особености обличке интерференције глагола у говорима западносрбијанског источнохерцеговачког поддијалекта.² Управо стога глаголски облици нису представљени интегрално и оделито, већ категоријски сврсисходно, кроз њихова системска садејста, кроз процене постојаности, природе и интензитета њихових међусобних корелација. Подесан методолошки оквир за такво сагледавање конјугацијских типова свакако је аналитичко прегледање глаголских категорија и појединачних форми по глаголским врстама. Обиман корпус релевантне дијалекатске грађе разврстан је према Стевановићевој варијанти Белићеве класификације глагола.³

II. ПРЕГЛЕД ГРАЂЕ

1) Глаголи I врсте

а. О појединим облицима

2. П р е з е н т а) Деловањем аналогije, глаголи са основом на -к-, -г-, -х имају у 3. л. пл. готово доследно тзв. измењену, палатализовану основу: *вучу* Вр Ци, *довучу* В ТП, *завучу* М, *печу* Вр Гл, *тучу* ДТ М, *истучу* Ст; *пострижу* се В; *вршу* Г С, *овршу* С.⁴

Стандардни облици, ликови типа *обуку*, спорадично се јављају на подручју србијанског Полимља (Николић 1991: 431).

б) Презентска парадигма гл. *моћи* изгледа овако:

1. л. сг. *мoгу* Вр Гл Го, *мoгу* Вр Вуч, *мoрем* Д, *мoжем* В Си, *не мoгу* Ку Куш С, *не мoгу* Куш Св, *не мoрем* ДБ Ц, *не мoжем* В М Ц;

2. л. сг. *мoжеш* Г, *мoреш* Св, *не можеш* Вр, *не мореш* В, *мoш* Вр, *не мош* В Гл;

3. л. сг. *мoже* Гл Го ДТ (исп. и *мoжe* ДТ М С), *мoрe* ДБ О С Св, *мoре* Св Ц, *не може* Вр Гл Го (исп. и *не можe* О С), *не морe* О С Св, *не море* Ц;

1. л. пл. *мoжемо* О С Си, *мoremo* О Св, *не можемо* Гл Го Ј, *не моремо* Г С Св;

2. л. пл. *мoжете* В Вр С, *мoрете* С Св Ц, *не можете* Св К Ст, *не морете* Г М;

3. л. пл. *мoгу* Вр С Св, *мoру* О С Св, *мoжу* В Вр, *не могу* Св К Ст, *не мору* О С.⁵

Ликови са -*же* (← *-*ge*) заступљени су на целом подручју. Облици са -*ре* ← -*же* маркантно су обележје јужнијих и западнијих западносрбијанских

² Ијекавски изговор је маркантно обележје западносрбијанских говорних типова који се простиру на замашном подручју од Гучева до Јавора, од Сувобора до Гиљеве планине (Марковић 2012: 460).

³ Стевановић 1975: 328–336.

⁴ Интересантно је да у суседном и сродном обаћком говору (босанско Подриње) постоји само лик *вуку* и сл. (М. Симић 1978: 82).

⁵ Доминација ликова са -*ре* својствена је и неким сродним црногорским говорима, исп.: Вуковић 1938–1939: 68, Ћупић 1977: 90.

херцеговачких идиома: србијанског Полимља (Николић 1991: 432), рачанског подручја (Марковић 2013: 341), западних насеља Ужичке Црне горе (Марковић 2011: 219–221) и србијанских подринских насеља (Марковић 2012: 219–221).

Облик 2. л. сг. *мош* фреквантан је у свим сегментима испитиване области; форма *мож*⁶ спорадично се чује у полимској области (Николић 1991: 433).

3. Императив. За разлику од 3. л. пл. презента (где је редовно *вучу* и сл.), у императиву аналошки облици са инф. основом на -к, -г, -х готово сасвим изостају. Изузетак имамо само у усамљеном *оврши* К.⁷ Иначе, овде је по правилу: *вүци* В С, *завүци* Вр; *обүци* В, *обүци се* Гу; *пөци* В К, *испөци* Г; *түци* С, *истүци* Ст; *постризи* В.⁸

4. Глаголски придев трпни. а) Глаголи с инф. основом на с најчешће имају аналошке облике: *претрөшен* М, *донөшен* С Ст, *донешөно* Ду Р, *изнешөно* Св, *пренешөне* В, *разнешөно* С. Исп., ипак, и *унесөна* Ду, *унесөне* Б.

б) Код глагола на -з такође налазимо *зәгрижена* В, *довежөни* С, *мүжена* О, *пөмужена* Ду, *пөмужене* М (ређе имамо *довөзен* В, *довөзөне* Ду).

Фреквенцијски омер потврда другачији је у гл. *вести*: *вөзене* чарапе Р, *вөзен* К Т, *навөзена* Р, *навөзено* Т (исп. ипак и *извөжено* Д, *вөжене* чарапе С).

5. Футур. Када се енклитички облици помоћног глагола *хтјети* нађу иза инфитива глагола на -ћи, често долази до њиховог срастања: *Дөћеш* њ тї на рөд С, *наћу* П, *Наћеш* ме К, *прөћө* Ку. Јављају се и стандардне форме: *дөћи* ћу Р, *изіћи* ћу Гу.

б. О односу према другим гл. врстама

6. На подручју западносрбијанске ијекавске области повелики број глагола има једне облике по I, друге по III, а неке и по I и по III (ређе и по VI) врсти.

7. Глаголи на -сти. а) Глагол дј е с т и /дј е н у т и (прост и сложен). Облици по I врсти: инф. њме *наћести* В; аор. Кү-се *ћөде?* Ду, Кү-се *ћөдоше?* С; р. гл. прид. Кү-се *ћөла?* Р, *Наћели* му њме Саво М; трп. прид. *оћөвен* Р, *оћөвөна* Си, *оћөвөни* Вуч Гу. Облици по III врсти: инф. *үћенүти* М; аор. *Наћенү* му некі надимак Б; през. *зәћенө се* ТП, *үћенөм* ДБ, *үћенө се* Ј; имп. *зәћени* Си, *үћени* Т; трп. прид. *үћенүто* Си. Дакле, презентски облици (през. и имп.) имају облике само по III врсти, а инфинитивни (имамо потврде за инф. и аорист) и по I и по III; аорист и трп. придев чешћи су по I него по III врсти.

⁶ Према мишљењу проф. Симића *мош* је пореклом стари оптатив, а *мож* новија форма настала укрштањем облика *може* и *мош* (Симић 1972: 342).

⁷ У Горобиљу (моравичко село) засведочено је само *Увүчи кдла под иүту* (Николић 1972: 433); у јужнијим, полимским идиомима облици типа *вүчи* су „прилично ретки” (Николић 1991: 433).

⁸ У полимским селима забележено је и *врси*, *оврси* (Николић 1991: 433).

б) Глагол (-)пасти има инфинитивне облике доследно по I врсти: инф. *пасти* Вр, *напасти* Г, *унасти* Го; аор. *падо* С Св, *умал не падо* Ц, *паде* В, *испаде* В; *нападоше* Ку, *пренадок се* М; р. гл. прид. *пао* Г Ро, *пао* Г, *пао* Г Си, *испао* Б, *испао* ДТ и сл.

През. облици су готово редовно по III врсти: *паднем* ДБ, *падем* ДТ, *испаднѐ* О, *испанѐ* М, *спаднѐ* Св Ј, *спанѐ* Св, *пренаднем се* В, *упанѐ* Ос; имп. *Ајде реко мени допани* М. По I врсти имамо само облик презента у примеру (кад' сн^мѐг) *спадѐ* К.

в) Гл. (-)сјести има инф. облике доследно по I врсти: *с'ѐсти* С К, *сјѐсти* Ц; *с'ѐдок* Му, *с'ѐдо* ДБ, *с'ѐде* Св; *сјѐо* С, *с'ѐла* С ДТ, *сјѐла* О С, *с'ѐли* Вуч *зас'ѐли* Вр и сл.

През. облици јављају се и по I и по III врсти: *с'ѐдем* ТП, *с'ѐдѐш* Го, *с'ѐдѐ* Гл, *зас'ѐду* Ј; *с'ѐди* В, *сјѐте* Ду; – *с'ѐднем* В, *сјѐднѐш* Го, *с'ѐднѐ* Ст Т, *зас'ѐднѐ* ТП; *с'ѐдни* Р.

У представљеној грађи налазимо упориште за следеће закључке: облици презента по I врсти нису својствени западнијим селима Ужичке Црне горе нити подринским насељима; нејотоване јекавске форме (по свим врстама) јављају се само у западнијим селима испитиване области.

г) Глагол *срести*. Разврставањем невелике али типски разуђене скупине потврда, дошли смо до следећих закључака. Аорист има облике само по I врсти: *срѐто га* Гл, *срѐте ме* Ци, *прѐсретоше* ме Вуч. Инф. и р. гл. прид. потврђени су и по I и по VI врсти: *срѐсти* Ј Ст; *срѐла* Вр Гл, *срѐло* Ос; – *предусрѐтити* Вр; *срѐти'о* мѐнѐ Ду (налазимо и *срѐто* га нѐђе Ку); додајмо и полимску форму *прѐсрѐтили* (Николић 1991: 436). Презент се јавља по I, III и VI врсти: *срѐтѐ се* Вр, *срѐтѹ* Вр; *срѐтнем* Гл Го, *срѐтнѐ* К, *срѐтнѹ* се В; *срѐтиш* Гл, да га *срѐти* Ј, *срѐтите* ДТ.

8. Глаголи на -ћи. а) Глаголи са општим делом (-)бѣг- имају стандардне облике; нпр.: инф. *побјећи* Гл; аор. *побјеже* Вуч Ј, *побјегосмо* М, *побјегоше* В; р. гл. прид. *избјегѐ* Го, *прѐбјегла* Вр; през. *побјегнем* М, *прѐбјегнем* Си, *прѐбјегнѹ* К, имп. *побјегни* К итд.

б) Глагол (-)дићи / (-)дигнути. Инфинитивни облици (инфинитив, аорист, р. гл. придев) доследно су по I врсти: *дићи* Го ДТ (могуће је да форма *дигнути* случајно није засведочена); *подигок* К, *диже* ДТ, *дигоше* Р; *дигѐ* Ду, *дигли* М. През. и имп. су по III врсти: *дигнем* Ду Р, *дигнѐш* Р, *подигнем* П; *дигни* ДТ Си (исп. и *диџ се* Р и *диџи^ж се* Ст).

в) Глагол (-)лѐћи и. И овде по I врсти имамо: инф. *лѐћи* К; аор. *лѐже* ДТ, *лѐгоше* М; р. гл. прид. *лѐгѐ* Ст, *лѐгла* ДТ, *лѐгли* К. През. је по III врсти: *лѐгнем* М, *лѐгнѹ* М, *прилегнѹ* Во. У имп. је двојако: *лѐгни* Ду (III) одн. *лѐзи* Р, *лѐзите* С (I).

г) Глагол (-) *маћи* / (-) *макнути*. Инф. облици су по I врсти: *маћи* Св, *измаћи* Го; *маће* Г Ос, *џмаче* Гл; *измакли* Т, *умакла* М (и *умакло* ТП); исп. и *замче* Го.⁹

С друге стране, през. облици редовно су по III врсти: *макнѐм* Вр Гл, *намакнѐм* Вуч, *смѐкнѐмо* Т; *измакни се* ТП, *помѐкни* М, *помѐкнидѐ се* В.

За трп. прид. по I врсти имамо *смѐчен* Гл, а по III *прѐмакнѹто* Ку.

д) Сложени гл. с основом -*мог*- који се граде од инф. основе доследно су по I врсти: инф. *помоћи* Гл; аор. *занемодже* В, *помодже* М; р. гл. прид. *помогѐ* Гл Го, *помогла* Вр. И засведочени облици императива су по I врсти: *помози* Го, *помозите* Р.

На највећем делу сагледаваног подручја у презенту је двојако (по I и III врсти):

Да ми *поможѐш* Ку, *поможѐ* К Ку; *помогнѐм* Г Т, *помогнѐш* МР, *помогнѐ* Си.¹⁰

У подринским насељима сви засведочени облици су по III врсти.¹¹

ђ) Глагол *пући* / *пукнути*. Засведочени инф. облици су по I врсти: аор. нешто *пуче* В, *пуче* конопац К, *пучоше* ђ-сми'а Ду; р. гл. прид. *пукѐ* К, *пукла* М (исп. и *напукла* Р). За през. имамо *пукнѐ* Б, облик по III врсти.¹²

е) Глагол *рећи*. Сви засведочени инф. облици и облици императива су по I врсти: инф. *рећи* В Г; аор. *реко* В Ду, *рекок* К, *рече* В Ц, *рекосмо* Г Р, *рекосте* Р, *рекоше* В; р. гл. прид. *рекоѐ* В Вр, *рекла* В, *рекли* Г ДБ, *зарекоѐ се* В Ос, *изрекѐ се* К, *одрекѐ се* К Р; имп. *реци* Гл С, *реците* М С.

Облици презента су по III врсти (на целом подручју) и по I врсти (у источнијим и јужнијим насељима испитиване области): *рѐкнѐм* Г ДБ, *рѐкнѐш* Вуч Гу, *рѐкнѐ* Вуч Ос; *рѐчѐм* Вр Гл Си, *рѐчѐш* Ду, *рѐчѐ* ДД Ми Му Рош, *рѐчѹ* Гл Го Си.

ж) Глагол *стићи*. Инф. облици су доследно по I врсти: инф. *стићи* Вуч Гу; аор. *стигѐ* ТП, *не стигѐ* О, *стигѐсмо* Гу; р. гл. прид. *стигѐ* Го Си, *стигла* Гл, *постигѐ* В. През. облици су по III врсти: през. *стигнѐм* Г, *стигнѐмо* Вр и сл.; имп. *прѐстигни* Ос.

з) Забележени инф. облици гл. са основом (-) *тек*- по I су врсти: инф. *претѐћи* С Ј, Ђда ли *претѐћи* штѐа и мѐни Ду; аор. *утѐкок* Гу, *утѐко* Гу Ду, *утѐкоше* Б; р. гл. прид. *затѐкоѐ га* М Си, *затѐкла* С К, *истѐкла* вода ТП. Засведочени облици презента не припадају истој врсти: *затекнѐ га* Ос (III), *затечѹ га* В (I).

⁹ У пожешком селу Жељевици чује и *зѐмћи*, *пѐмкни* и сл. (Николић 1991: 437, бел. 1224).

¹⁰ Овако је и у неким околним сродним говорима, исп. нпр. Пецо 1964: 150, Пижурица 1981: 157.

¹¹ Тако је и са друге стране Дрине, исп. Симић 1978: 82.

¹² У србијанском Полимљу засведочен је и трпни придев *пучено* (Николић 1991: 438).

и) Глагол *црћи*. Инф. облици су по I врсти: инф. да мòже *црћи* Б; аор. *цр̀кок* ра̀дѣћи Ву, *цр̀че* ТП Си, *умал нѣ цр̀че* В; р. гл. прид. *цр̀кло* Си, *цр̀кли* да̀бòгдѣ Ви. През. облици су, наравно, по III врсти: *цр̀кнѣм* С, *цр̀кнѣмо* Си; *цр̀кни* кат си та̀ка Ци.

в. О другим особенијим глаголима и скупинама глагола I врсте

9. Глагол *ј е с т и*: инф. *јѣсти* Г; през. *јѣдѣм* В Вр, *д-ѣдѣмо* М; аор. *јѣдох* М Р, *јѣдо* Г, *јѣдосмо* Бр, *јѣсмо* Си; р. гл. прид. *јѣо* Вр Го, *јѣла* Г Ос, *јѣли* Вр Гл; трп. прид. *јѣдено* Вр Го; имп. *јѣди* В, *јѣдите* М, *јѣте* Р; фут. *јѣшићемо* В. Говори се и *изјести* Си и *из’ести* У, као и *из’едѣм* Р, *из’ò* Вр, *из’ела* Ву, одн. *изједѣмо* М, *изјò* К, *изјели* Куш и сл.

10. Глагол (-) *р а с т и*: инф. *ра̀сти* В Ц, *порáсти* Го М; през. *ра̀стѣ* Гу Ј, *изра̀стѣ* М, *порáстѣш* С ТП, *нара̀стѣ* В; аор. *нара̀стоше* В Вр, *порáстоше* Си; р. гл. прид. *ра̀сла* Ду, *дòра̀стò* ТП, *зарáсло* В М (оба глагола имају стандардне облике).

11. а) Глагол *и ћ и*: инф. *ићи* Вр К; през. *идѣм* Ј К, *идѣм* С Т, *идѣш* В Го, *идѣш* В Ду, *идѣ* Г, *идѣ* Ј итд.; имп. *иди* Вр К, *идидѣ* Вр Ос, *идѣ* Го (= идиде), *идите* В, *ите* С Си; аор. *идок* В, *идо* В Го, *иде ли* Р, *идоше* Вр; р. гл. прид. *ишò* Вр Си, *ишла* В итд.

б) Гл. типа *доћи*, *наћи*: през. *дòђѣм* Вр К, *дòђу* Во Душ, *зàђѣ* ГГ, *зàђу* ТП, *нађѣм* Вр, *пòђѣм* К ТП, *пòђу* Гл Го итд.; имп. *дòђи* В Вр, *дòђиде* В, *дòђите* Вр, *нађи* Ра, *прòђите* В; аор. *дòђок* ТП, *дòђо* С, *дòђе* Вуч, *дòђоше* Го, *зàђе* Вр, *зàђоше* Вр Гл, *нађок* Вр Гл, *нађо* В, *пòђе* Гл, *прòђе* Го; р. гл. прид. *дòшò* Г ТП, *дòшла* Го К, *зàшли* Го К итд.

в) Гл. типа *прићи*, *сићи* (тј. са -и-): през. *прìђѣм* ДБ, *прìђѣ* Вр Гл, *сìђѣм* Гл, *сìђу* П; имп. *прìђи* В Го, *прìђите* Гл, *сìђи* М; аор. *прìђок* Вуч Гу Ду, *прìђо* ДБ, *прìђоше* М Си, *сìђе* Ду М, *сìђосмо* М; р. гл. прид. *прìшò* ДД Кр, *сìшли* К Си.

На целом подручју спорадично се чују облици лексеме *саћи*: *сàђоше* ДБ, *сàшла* Св, *сàшле* Вуч¹³ У полимским насељима засведочен је и импф. гл. VI врсте *сàлазили* (Николић 1991: 441).

в) Облици гл. *и з и ћ и* чешћи су од облика гл. *и з а ћ и*: инф. *изìћи* В Св Ц, *изìћи* М Р; през. *изìђѣм* Гл К, *изìђѣм* М, *изìђѣш* С, *изìђѣ* Вр Гл, *изìђемо* К М, *изìђу* Го К Си; имп. *изìђи* Ду Р, *изìђидѣ* М; аор. *изìђе* К, *изìђе* М Ц, *изìђоше* П; р. гл. прид. *изìшò* ДБ, *изìшò* К, *изìшла* Ду, *изìшло* К; – инф. *изàћи* В Си, *изàћи* Го; през. *изàђѣм* К, *изàђѣ* Ду, *изàђе* М, *изàђемо* К; имп. *изàђи* Р; р. гл. прид. *изашò* Си, *изашла* Ри.

¹³ Ужичком Подрињу је „сìћи, сàћи и врло ретко сàйћи” (Тешић 1977: 229).

Примери с нејотованом основом типа *придемо*, *сиде*, одн. *изидем* (*изидем*), *изидеши* (као и сасвим необично *наде*, *пробе*) својствени су само србијанском ијекавском југу, тј. полимској области (Николић 1991: 440–441).

г) Свуда је *уићи* и *ући*: инф. *уићи* Вуч; през. *уићем* К ТП, *уиће* Ду, *уићу* ТП; аор. *уишоше* Гу, р. гл. прид. *уишо* Т *уишли* Ос; – инф. *ући* О С; през. *ућем* С Ц, *уће* Ц; имп. *ући* Св Ц, *ућите* О Ц; аор. *ућо* Г, *ућоше* Ц; р. гл. прид. *ушо* С, *ушла* Гу Р, *ушли* Г.¹⁴

д) Глагол *отићи*: инф. *отићи* Вр, *отићи* В; през. *одем* К Ци, *одем* С, *одеши* В Вр, *оде* Вуч Ду, *оде* Вр итд.; имп. *отићи* Вр, *отићите* ТП; аор. *одок* Гу Ду, *одо* О С, *одоше* К; р. гл. прид. *отишо* Гл (исп. и *очо* Св, *ошо* С, *оши* Св, *ошли* Гл), *отишла* Ду.

ђ) Говори се *обихем* Вр Гл, *обиху* М, *обишла* П (не и **обаћи* или сл.).

12. Глаголи са основом *-нес/-није*. Обе могућности, тј. и(ли) једну и(ли) другу, имамо у аористу и трпном придеву: аор. *однесе* Вр, *однџеше* ТП, *принесе* Вуч, *пронџеше* В, *разнесе* О, *разнџеше* Р; трп. прид. *донешена* К, *донџето* ТП, *унесена* Ду.

У инф. и р. гл. прид. нису засведочени гл. са основом *-нес*.

13. Глаголи са основом на *р*. Од гл. са основом на *-стр-*: през. *застрем* Гу, *простре* Св, *разастрем* Вр; имп. *застри* В, *простри* Ду; р. гл. прид. *простро* Ду; трп. прид. *застрто* В. Исп. и *простерем* М (као и *отрем* се К, *отре*; р. гл. прид. *отрли* Ц).

14. За однос *дерати/драти/дријети* (и композите) наводимо следеће потврде: инф. *дѣрати* С Св, *одѣрати* С; аор. *продриџе* ТП, *задриџе* Ду; р. гл. прид. *дѣро* П СР, *зѣдро* Р, *дѣро* В К (исп. и *издѣрѣла* се С); имп. *не дѣри* се В.

15. Гл. *мријети* и композите имају стандардне облике: инф. *мрџети* Ку М, *умрџети* В П; през. *мрем* Гу, *умрем* О, *пѣмру* Си; имп. *умри* В, р. гл. прид. *мро* В, *мрла* па *живила* Ц, *мрли* Гу, *умро* Гл ТП, *умрла* М, *пѣмрли* М; аор. *умрије* М Р *пѣмрџеше* Ду.

16. Од стандарда не одступају ни глаголи са основом на *-е* (*отети*, *почети* и сл.): през. *отмем* Ду, *пѣнем* О, *пѣну* ТП, *пѣнѣмо* В; аор. 1. л. сг. *узѣк* Ду, *узѣ* С, 3. л. сг. *пѣчѣ* М итд.; имп. *пѣните* Р, *узмите* Ду итд.; р. гл. прид. *узѣ* Ду, *узѣла* М, *пѣчѣли* С, *отѣли* Си и сл.; трп. прид. *отѣто* Ц, *узѣто* В. Исп. и двојак през. гл. на *-пети* (типа *попети*): *пѣпнѣ* се Р, *пѣпнѣм* се Т, *прѣпнѣмо* гѣведа В / *пѣпењу* се на кућу В.

¹⁴ У Драгачеву је засведочено и *увићем* (Ђукановић 1995: 156), а у Полимљу и *унићи*, *унишио* (Николић 1991: 433).

2) Глаголи II врсте

17. а) Засведочени су следећи облици гл. (-) *бријати* (се): през. *брије* се ТП, *брије* се Гу, *обријемо* Г, *обрију* се П, *не брију* се К; имп. *бри* се Ку, *обријте* се Г; трп. прид. *необријан* В, *необријани* В; р. гл. прид. *бријо* Ду Ос, *обријо* се Ц.

б) Гл. (-) *јахати*. Забележени облици по II врсти: през. *јашиѐм* Гу, *јашиѐ* М Р, *зајашиѐм* Ду, *узајашиѐм* М Р, *узајашиѐмо* Си; р. гл. прид. *јала* К, *узајо* П, *узајала* Р. По VI врсти налазимо: р. гл. прид. *јашијо* коња М, гл. прил. садашњи *јашијећи* М С.

в) Чује се стандардно *казати* Ду С, али је обичнија форма *касти* Вр Гл К; тако и *кажѐм* М П, *кажем* ДБ С, *кажете* Душ, *кажу* Ј Ту Ц и сл., одн. *кашићу* Ду С, *кашиће* ти се само Во, *кашићемо* ДТ, *кашићете* К, шта *каш* В. Говори се *машиѐ* Д, *машију* ГС, а исп. и занимљиво (ако мош) *машати* Д, са вероватно аналошким *ш* у инфинитиву.

г) Редовно је *миришиѐ* Вуч Гу, *миришију* М и сл.

д) Гл. (-) *ткати*. Типична и (парадигматски) готово комплетно засведочена је промена по II врсти. Навешћемо потврде презента и императива: през. *ткѐм* Вуч Гу К ТП Ци, *ткѐш* Св Ц, *ткѐ* Вр Гл К ТП, *ткѐмо* М Р, *ткју* В Вр Гл; исп. и *изаткѐм* Ву, *изаткѐ* Вр Гл, *изаткѐмо* Гу Ду, *изаткју* К Ц; имп. *ткѐ* Г М, *изатки* К, *протки* Р. У Драгачеву је засведочено и *ткѐм* Вуч, *ткѐмо* Ду Ос; овакви ликови спорадично се чују и у полимским насељима (Николић 1991: 447). У подринским насељима налазимо и *чѐм* Г Си, *чѐмо* Ци, што србијански подрински појас чини оделитим унутар западносрбијанског ијекавског комплекса, приближавајући га пивско-дробњачким (Вуковић 1938–1939: 482) и источнохерцеговачким (Пецо 1964: 161) корелативним приликама. Нетипично и усамљено *ткѐју* ДБ прилази промени по VI врсти.

18. Гл. *жети*. Инфинитивни облици имају двојаку основу: (-) *же-* и (-) *жње-*: инф. *жѐти* Гл, *нажѐти* Г; аор. *пѐже* К, *пѐжесмо* М; р. гл. прид. *жѐо* Р, *жѐли* Д М; – инф. *жњеѐти* Св Ц, *пѐжњеѐти* Го; аор. *пѐжњеѐсмо* Го; р. гл. прид. *жњеѐла* Г *пѐжњеѐли* В. През. облици су углавном на -*жњ-*: през. *жњѐм* Вр Гл, *жњѐ* се ТП, *жњѐ* Ј К, *жњѐмо* ДТ М, *нажњѐмо* Си; имп. *жњѐ* Д, *нажњѐти* Г, *пѐжњи* Ду. Ликови са основом *жањ-* (нпр. *жањѐ* Д, *жањѐмо* Р) чују се спорадично у нашим севернијим идиомима. Овлашно узевши, модел *жети* – *жњем* својствен је целом подручју, а образац *жети* (*жњеѐти*) – *жњем* само полимским и подринским говорима.

С друге стране Дрине, у босанским подринским идиомима, заступљен је модел *жѐти* – *жањѐм* (исп. Ђукановић 1983: 254; Симић 1978: 84).

19. Различите основе затичемо и у през. гл. (-) *слати*: (-) *шаљ-* (у простог гл. и *ишљ-*) и (-) *ишљ-*: *ишљѐм* С Св; *ишљѐм* Ду, *ишљѐмо* Му / *ишљѐм* Го; *пѐшаљѐм* В Р, *пѐшаљѐш* Р, *пѐшаљѐмо* Ст / *пѐшљѐм* М Си, *пѐшљѐ* Р, *пѐшљѐмо*

С Ст, *пѡшљѹ* М. У говорима јужно од Златибора не јављају се ликови са (-) *шљ-* (Николић 1991: 448).

20. За однос *шапутати* / *шаптати* исп. аор. *саишѡпташе* се нешто В, през. *шѡпћѣ* С, имп. *шѡпни* ми В.

21. Гл. (-) *сисати* потврђен је само у ликовима *пѡсѣ* Ду К, *пѡсѹ* Р, *пѡсали* К.

22. Мањи број забележених глагола има презентске облике (односно понеки од њих) и по II и по V врсти: *пљѣшитѣ* Г Ра / *спљѣскаѣ* га ђчас В; *ѡшитѣ* В, *зѡшитѣ* М / *ѡскаѣ* Го; *шѣћѣ* се Т / *шѣтајѹ* С; *пѣришѣм* Д, *пѣришѣ* Ду, *пѣришѹ* Ду, *пѡпѣришѣ* С / *пѣрскаѣ* се М.

23. Само по II врсти јављају се и следећи презентски облици: *бѡишѣмо* Ду, *пѡбишѣмо* В; *гљѡћѣ* Б Р, *ѡгљѡћѣ* се М; *зрћѣ* М, *рѡззрћѣ* Б; *зѡпѣћѣ* В, *зѡпѣћѹ* Ст; *мѣћѣм* С, *мѣћѣ* Б М, *мѣћѣ* се К (исп. и *мѣћала* Р); *какоћѣ* Г, *какоћѹ* Вр; *квѡчѹ* Б Гл; *пѡѹчѹ* К; *капљѣ* Си; *мѡчѣ* се Си, *нѣ мичѣ* се Го; *пѡшѣ* К; *рамљѣ* Т Ци; *свѡћѣ* Ду, *рѡсвићѣ* се Си.

3) Глаголи III врсте

24. Глаголи ове врсте добро чувају инф. основу на -ну-: *брѡнути* Св, *брѡнули* М Ос, *вѡкнула* Ду, ја *вѡкну* на његѡ Го, *гѡнули* ДТ, *крѣнути* Вр, *окрѣнули* ДТ Ј, *огрѣнула*, *размѡнули* се Ст Ц, *размѡнуше* се К, *свѡнуло* Гу, *освѡнули* ТП, *ћѡинула* В итд.

25. Појединачне напомене. а) Засведочени примери трпног придева имају стандардне облике: *зѡкрѣнут* М, *накрѣнѹт* Гу, *ѡдмакнѹто* Д, *рѡзмакнѹте* М.

б) Доследно се чува основа -ста- у инфинитивним облицима: *зѡста-*ла Ду, *настало* О, *настала* Ду, *ѡстати* Г, *ѡстѡ* П Р, *ѡстала* Ј Т, *пѡстѡ* Ду, *саѡстали* се Р итд.

в) Говори се *сѡгѡ* се В, *нагѣла* се Р; исп. и *нагнѹто* Си.

26. О односу према конјугацији гл. других врста. Овде ћемо представити засведочене глаголе који се обично сврставају у гл. III врсте, али поједине облике имају и по некој од других гл. врста.

аа) Гл. сложени са -гинути и -кинути имају облике аориста и по III и по I врсти: *пѡгинуѹ* М, *ѡзгинуше* В, *скѡинуше* М; *пѡгибо* рѡдѣћи В, *пѡгибе* Ду, *скѡиде* К Ст, *скѡидоше* Ду, *прѣкиде* Т, *прѣкидоше* Си. Глаголи на -кинути обичнији су по I врсти.

аб) Двојако је и у гл. на -снути, и то како у аористу тако (бар код неких) и у р. гл. придеву: аор. *ѡтискоше* ДТ Ј, *пѣрише* Б К, *напѣрише* М / *зѡкиснѹ* В, *напѣрснуше* Ду; р. гл. прид. *пѣрсла* Б Р, *пѣрсли* Р, *зѡкисло* В М / *зѡкиснула* Г Р, *пѡкиснуло* Р, *напѣрснула* В.

ав) Неуједначено је и у облицима аориста гл. (-)кренути: *искретоше* В, *закретоше* Ду, *окрете се* ДТ / *искрѣнуше* Ст Ц, *окрѣнѹ се* К; исп. и *крѣте* В.

аг) Налазимо и *сѣтрунѹ* В (али и *нѣтрула* Ду), *ѡвѣнѹ* Р (али и *свѣло* Ст).

б) У примеру Мѡј отац *клѣчѣ* па нѣкад устати ДТ, през. облик прилази VI врсти.

Имамо, међутим, и *клѣкнѣм* В, *клѣкнѹ* Р.

в) Глагол *метнути* има облике и по III и по VI врсти: през. *мѣтнѣм* К, *мѣтнѣмо* В ТП, аор. *мѣтнуше* О, имп. *мѣтни* Ду, р. гл. прид. *мѣтнула* Во, *мѣтнули* П; през. *мѣтѣиш* Рош, *мѣтѣмо* Вр РБ, *мѣтѣ се* Рош, имп. *мѣти* Рош, р. гл. прид. *мѣтила* Ј.

Говори се, међутим, и *тѣрѣм* Ду, *тѣрила* К, *стѣвила* Б итд.

г) Раздвојеност по врстама (опет по III и VI) уочавамо и у засведоченим облицима гл. *чукнути* (се): *чѹкнѣмо се* В К, *чѹкнѣ* К, али и *чѹкѣм* К, *чѹкѣиш* Ци.

27. Посебан осврт (и брижљивије сагледавање) заслужује следеће запажање. Посве је необична и неочекивана секвенца *-ни-* наместо стандардног *-ну-* у примерима: *јѡ зѣнила* Ду, *крѣнили* Ос, *окрѣнити се* В, *окрѣнила се* С, *пѡгиниѣиш* Р, *прѣкинило* К, *скѣниѣиш* Р, *уѣкинили* К. Сви наведени примери забележени су на подручју Ужичке Црне горе. Секвенца *-ни-* представљене ликове измешта из III у VI врсту. Ликови типа *крѣнити* унеколико (не и битно!) релативизирају уверење о стабилности секвенце *-ну-* у инф. основи глагола III врсте на подручју Ужичке Црне горе.

28. Излагање о „глаголима III врсте” завршићемо интересантном комбинаториком. Ако неким од претходно наведених „дублета” додамо одговарајуће примере са *-ни-* (додуше, ареално ограничене и не нарочито фреквентне) добићемо занимљиве „триплете”, исп.: *пѡгибоше* (I) / *ѡзгинуше* (III) / *пѡгиниѣиш* (VI); *скѣдоше* (I) / *скѣнуше* (III) / *скѣниѣиш* (VI).

4) Глаголи IV врсте

29. У већини засведочених примера глаголи на *-ива-* имају облике презента и императива по овој врсти, тј. на *-уј(-):* *вѣзуѣиш* М, *дочѣкуѣ С*, *дочѣкуѣмо* Св, *зѡдѹжуѣм се* ДТ, *зѡписуѣ ДТ*, *изрѹчуѣмо* К, *навѡљуѣ В*, *намѣруѣмо* Р, *показуѣ Вр*, *причѣишѹју се* О, *смѣњују се* Ос, *цѣлѹѣмо* М; *не застѡјкѹј К*, *не показѹјте* Р, *не увѡљуј Ц*.

Облици по V врсти релативно добро су заступљени само у говору Ужичке Црне горе, нпр.: *везѣвајѹ* М, *дочѣкѣвѡ Р*, *зарѡћѣвѡ В*, *одрећѣвајѹ* Вуч, *показѣвѡ Ос*, *развѡљуѣвѡ К*, *привѣзѣвѡ М*; *показѣвај С*, *цѣлѣвај В*. У другим западносрбијанским ијек. идиомима (подринским, моравичким, драгачев-

ским, полимским) образац *наређивати* – *наређивам* је слабије заступљен (в. Николић 1991: 451).

30. Гл. на *-ава-* који у књ. језику иду по IV врсти најчешће имају такве облике и у западносрбијанским ијекавским говорима, нпр.: през. *да'џем* Вр, *да'џем* П, *не да'џем* Си, *да'џемо* ТП, *позна'џем* Р, *призна'џе* П, *не призна'џемо* Ц итд.; имп. *да'џи* Б М, *не да'џи* М, *прод'џи* Гу. Поред гл. *познавати* са истим видом се јавља и гл. *познати*: *позна'џм* Ду, *не позна'џм* Р. По V врсти имамо: *да'џа* Ћџи Ду, *изда'џа* К, *упозна'џа* Ду. Форме типа *давам*, *познавам* знатно су чешће у неким херцеговачким и црногорским говорима (исп. нпр.: Вушовић 1927: 58; Пецо 1964: 150; Пижурица 1981: 161).

И по V и по IV врсти (према различитим облицима инфинитива, као и у књ. језику) имамо *прекорач'џа* Т / *прекорач'џе* В, *продуж'џа* Ду / *продуж'џе* В, *украш'џа* Ј / *украш'џе* Т (исп. и интересантно *украш'џало се* К). Стандардни су и ликови *раск'џа* ТП, *очврш'џа* Ц, као и форме *испра'џа* Ц, *доп'џа* К / *нап'џа* Си (али не и *испра'џамо* Р). Књижевнојезичко обличје препознајемо и у примерима *уми'џа се* Ст и *уми'џају се* ДТ, а такође стандардно *удеш'џа* В има своје (свакако интересантније) дијалекатске пандане у ликовима *удеш'џа* К, *удеш'џају* М. Поред обичног *суж'џа* П С налазимо и необично *суж'џа* К (настало, вероватно, аналогijом према фреквентним видским антиподима типа *суж'џи се* В, *суж'џи* Ци, *суж'џи* К, па и *суж'џи* К).

31. Трпни придев. а) Глаголи са општим делом *кри*, *ли*, *ши* имају облике на *-вен*: *откр'џен* Ду, *покр'џен* Б, *покрив'џена* М, *прекр'џен* Ду О, *сакрив'џени* В К, *приш'џен* Б Ц, *ко салив'џена* В. Тако је и у гл. на *-ути*: *изу'џен* Ду, *изув'џени* М, *обув'џен* Ду.

б) Двојако је у гл. са основом *пи* и *ви*: *исти'џена* М, *непопи'џено* С; – *зави'џен* Ду, *обави'џене* Ц, *разви'џен* К Ц; *испи'џа* В; – *сави'џа* Ц.

в) Гл. са основом *би* имају облике на *-ијен* и *-ивен*: *би'џен* Р, *би'џени* М, *изби'џен* М, *уби'џен* Ду М ТП; *побив'џени* Ос, *побив'џена* Р, *сабив'џена* Т.

У Ужичком Подрињу засведочено је и *сави'џт* (Тешић 1977: 228), а у моровичком крају и ликови типа *бј'џен*, *бј'џена* (Николић 1972: 646). Облици трп. прид. на *-јен* далеко су обичнији у западносрбијанским ијекавским говорима јужно од Златибора; исп. Николић 1991: 452–453.¹⁵

32. О још неким гл. IV врсте. а) Гл. *ждити* имамо само у усамљеној композици *прижди'џем* (в'џтрџ ма'ло) З.

¹⁵ Облици трп. прид. на *-јен* веома су чести и у неким околним сродним говорима, исп. нпр. Вуковић 1938–1939: 74; Пецо 1964: 150; Пижурица 1981: 157.

б) Облик гл. *сликовати се* у изговореном стиху Ајде, драги, да се *сликџемо* РБ неаутохтон је, несвојствен „обичном” говору; овде је *слика се* Р, *сликаше* нас К.¹⁶

в) Доследно је: *чуо* К, *чуо* Ду (никад *чуно или сл.), *чула* Ду, *чуџем* Б ТП и сл.; *казивати* В (никад *каживати или сл.), *казуџе* М, *казуџе* Ду и сл.; *куџем* Ц, *казуџе* Р и сл.

5) Глаголи V врсте

33. През. облици гл. *дати*, *знати* и *имати* јављају се чешће (а одричне форме редовно) без форманта *д*: *да̄м* В, *не̄ да̄м* С, *да̄мо* Ц, *не̄ да̄мо* ДТ, *не̄ дају* Го; *да̄дџе* Вр, *да̄дџемо* ДТ; *зна̄ш* Го, *не̄ зна̄ш* Ј, *зна̄* Ци, *не̄ зна̄* Вр, *зна̄ју* Гл; *зна̄дџем* Го, *зна̄дџете* Вуч; *има̄м* Вр, *има̄мо* Ј, *има̄мо* Го, *има̄те* Го К, *има̄те* Вуч; *има̄дџем* Г. Говори се *не̄ма̄м* Гл, *не̄ма̄мо* Вр. Исп. и композите *до̄да̄м* Го, *про̄да̄мо* Ц и сл.; *до̄зна̄м* Б К, *са̄зна̄м* К и сл.

У Ужичком Подрињу засведочене су и форме типа *на̄ш*, *на̄деш* (Теших 1977: 232). У србијанском Полимљу поред чешћег *нема̄м* јавља се и облик *нем*, као и ликови типа *не̄ма̄*, *не̄мали* (Николић 1991: 455). Свуда се могу чути и презентске форме типа *да̄днџем* Вр, *зна̄днџем* К Ст, *има̄днџем* ДТ.

34. По V врсти иду и глаголи на -*гнати* (-*гњати*): през. *до̄гнџем* Вр Гл Го, *до̄гнџа* В ТП, *до̄гнџа* К, *до̄гнџамо* Б Го П, *до̄гнџате* Ду Р, *до̄гнџате* К, *на̄гнџа* К, *на̄гнџамо* М С, *на̄гнџамо* В Г, *са̄гнџа* Ду; имп. *до̄гнџај* Ду, *до̄гнџајте* Ј Р, *са̄гнџај* Ду; р. гл. прид. *до̄гнџале* М; трп. прид. *до̄гнџати* С. Ликови на -*гњати* нису засведочени у србијанским идиоима јужно од Златибора (Николић 1991: 454).

35. Из мноштва засведочених глагола који иду по V врсти, издвојићемо и следеће:

гл. (-)*гледати* (се): инф. *гле̄дати* Го; аор. *гле̄даше* Р, *згле̄даше* се М, *за̄гледаше* се О; р. гл. прид. *гле̄до̄* Вр ДТ, *по̄гле̄до̄* П Р итд.; през. *гле̄да̄м* С Ц, *гле̄да̄* Вр Гл, *не̄ гле̄да̄* Ду М, *гле̄дају* Ду Си, *по̄гле̄да̄м* Гу С; имп. *гле̄да̄ј* М С, *по̄гле̄да̄ј* Т;

гл. (-)*пуцати*: инф. *пӯцати* М; през. *пӯца̄мо* Ду П ТП, *пӯцају* М Р; имп. *пӯца̄ј* Си, *не̄ пӯца̄ј* Си, *испӯца̄ј* Т; трп. прид. *испӯца̄но* Си;

гл. (-)*рачуна́ти* (се): инф. *израчӯнати* В; аор. *рачӯнаше* В; през. *рачӯна̄* ДТ Ј, *рачӯња̄* К Р, *рачӯња̄* се М; имп. *рачӯња̄ј* Р, *израчӯња̄ј* М; трп. прид. *рачӯња̄мо* К;

гл. (-)*свађати* се: през. *не̄ сва̄ђа̄м* се В, *сва̄ђа̄ш* се Ду, *сва̄ђају* се ДТ, *по̄сва̄ђају* се Р; аор. *сва̄ђаше* се С; р. гл. прид. *сва̄ђо̄* се Т, *сва̄ђали* се Р, *по̄сва̄ђали* се ТП;

гл. (-)*тјџрати* (се): инф. *ћџрати* ДБ, *ӣићџрати* Си, *за̄ићџрати* Ц итд.; аор. *за̄ићџра̄* га К, *ӣићџраше* ДТ, *по̄ићџраше* Т Ц, *на̄ићџраше* С и сл.; р. гл. прид. *ћџро̄* Ду, *ӣићџрали* М, *ћџрали* се К и сл.; през. *ћџра̄м* М, *ӣићџра̄м* В, *по̄ићџра̄м* С, *ра̄ићџра̄мо* С и сл.; имп. *ћџра̄ј* Ду, *ӣићџра̄ј* М, *по̄ићџра̄ј* ДТ и сл.; трп. прид. *за̄ићџра̄н* Куш, *ра̄ићџра̄ни* К;

гл. (-)*чекати*: инф. *че̄кати* К Си, *ӣиचे̄кати* ДТ С, *прӣче̄кати* С; р. гл. прид. *че̄ко̄* К, *че̄кала* Ц, *че̄кали* Т Ц и сл.; през. *че̄ка̄м* Б ДБ, *че̄ка̄ш* О П, *че̄ка̄мо* Гу, *са̄че̄ка̄мо* Ст и сл.; имп. *че̄ка̄ј* Б Гу, *не̄ че̄ка̄ј* Ду Р, *са̄че̄ка̄ј* М и сл.

¹⁶ Облици гл. *сликовати* веома су чести у централној Шумадији (Реметић 1985: 356).

Исп. и: *беа̀р̄а* Си; *сапу̀ња* Ц, *на̀сапу̀њо* Ц / *насапу̀нѧм* В.

Као што се из представљене грађе види, гл. *гледати*, као ни у другим сродним говорима, не прелази у VI врсту; у 3. л. пл. през. доследно је *-ају* (не и *-ау* или *-аје*).

Вуково *рачунити* није засведочено у говорима северно од Златибора; спорадично се јавља у јужнијим србијанским ијек. идиомима (Николић 1991: 455).

6) Глаголи VI и VII врсте

а. О појединим облицима

36. У 3. л. пл. презент гл. VI и VII врсте јавља се, углавном, стандардни наставак *-е*: *би́жѣ* С, *бјѣжѣ* Вр, *весѣлѣ* се П, *ви́дѣ* В Го, *вра́тѣ* Ду, *гра́бѣ* Си, *закрпѣ* ТП, *ку́пѣ* Ду Р, *ку́пѣ* В, *љу́бѣ* О Т, *ми́слѣ* Вр, *на́правѣ* В Го, *но́сѣ* Го, *по́правѣ* М, *ра́звѣлѣ* итд.

Ликови са аналошким *-у* у 3. л. пл. неједнако су заступљени у различитим деловима западносрбијанског ијекавског комплекса. У подринским, ужичким, драгачевским и моравичким насељима овакви облици су скромно засведочени; представимо све забележене примере: *ба́цју* Ду, *го́ворју* Р, *и́зводју* Ц, *и́зрју́чу* П, *љу́бју* йкону Т, *на́правју* Го, *но́сју* ДТ, *ску́пју се* Ј, *ако не по́годоју* О. Концентрација оваквих ликова је изразита једино у централним полимским селима, углавном у околини Пријеполја и Бродарева (Николић 1991: 457–460).¹⁷

37. Гл. прилог садашњи има форме на *-ећи* и *-ући*. Ликови на *-ећи* изразито преовлађују у подринским и ужичким насељима (углавном је *ви́сѣћи* Р, *и́злазѣћи* В, *но́сѣћи* Б и сл.; ретко *с'е́дући* М и сл.). Двојство *-ећи* / *-ући*, тј. мање-више равномерна употреба, својствена је драгачевским и полимским селима (исп. Ђукановић 1995: 153; Николић 1991: 460).¹⁸

38. Трпни придев. а) Глаголи VI врсте имају доследно стандардни наставак *-ен*: *гра́ђен* Б, *загра́ђено* М Т, *огра́ђено* Г Р, *жѣ́нен* М, *и́жењени* В, *о́жењен* Д С, *забѣ́чено* С, *запа́љена* С, *за́послен* Ц, *за́послени* В Ц, *запош́љени* Ду, *за́робљен* К Т, *за́сађене* Р, *и́збѣ́чен* М, *провр́ћено* К, *напа́њена* Ду, *на́сађена* К, *но́шено* О, *и́зношено* В, *о́дрѣ́ђени* Ц, *пла́ђени* Р, *по́паљене* К, *по́сађен* Ду Р, *ра́звѣљена* Ду О, *са́стаљено* С итд.

¹⁷ Ликови типа *но́сју* фреквентнији су у суседним црногорским и херцеговачким идиомима: за пјеваљски исп. Ћупић 1988: 93; за источноцрногорски Стевановић 1933/4: 86; за источну Херцеговину Пецо 1964: 151.

О приликама на ширем штокавском терену исп. Раметић 1985: 305–308.

¹⁸ У Љештанском (Ужичко Подриње) засведочена је необична (али индикативна!) форма *ле́жајући*, која „показује да се у Љештанском губи језичко осећање за садашњи прилог” (Тешић 1977: 228).

Интересантна су колебања у *жењен/ожењен* и у *запослен, запослени/запошљени* (увек је, међутим, *беспослен* Г М или пак *бреспослен* Р).

б) Код трпних придева гл. на *-стити* налазимо и *-ић-*: *кѣићено* Ву, *пѣићени* Ду (а исп. и *запѣићело* Р). Ипак, чешће је *кѣитен* ДБ, *кѣитено* Вр Гл, *кѣитени* Р ТП (редовно је и *кѣитеница* Г М, *кѣитеницу* В), *пѣитен* Ду, *пѣитени* Ц. Само са *-ић-* имамо *запрѣпѣићени* К П, *упрѣпѣићен* В К М, *упрѣпѣићени* Ду.

в) Примери са *-ит* (*баѣит* и сл.) нису својствени говорима северно од Златибора; у полимским селима јављају се ретко (Николић 1991: 461). У синтагмама једно мјесто *заклонито* В и *зуклоните* стoлице Ду облици на *-ит* су прави придеви.

б. О неким глаголима и скупинама глагола

39. Глаголи на *-ити/-им*. а) Глаголи на *-ни-* не прелазе у III врсту; дакле, по правилу је *замѣнили* В Д, *смѣнише* Си и сл. Секвенца *-ни-* је постојана и у *уснио* Г, *уснила* ТП (у значењу 'видети, доживети у сну, сањати'). По III врсти (као и у многим другим говорима, и не само сеоским) иде гл. *извинити се*: *извинула се* Ду П, *извинули се* В. Нарочито су заступљене форме *д(а) + презент*, тј. конструкције *д-извинеш* М, *да извинеш* С и сл., као ознаке извесног снебивања у „осетљивим” сегментима дескриптивних и наративних пасажа.

б) Говори се *плѣвила* М Р, *оплѣвили* Б К (у западним насељима и *плѣвим* Г).

в) Чешће је *спѣсити* Г М Т (VI врста) него *спѣсти* ТП (I врста), *брѣити* Б Р Ц (VI врста) него *брѣјати* В Г (VII врста, чују се у централним и западним насељима).

г) По VI (никад по IV!) иду облици гл. *сломити*: през. *слѣмѣм* Ј Т, *слѣмѣ* Ду ТП, аор. *слѣмише* Ду, трп. прид. *слѣмљен* Ј, *слѣмљено* Си Т.

40. Глаголи на *-јети/-им*. а) Гл. *видјети*. Прво л. презента редовно (и свуда) гласи *видим*. За скретање пажње (и без гл. значења) употребљавају се ликови *виш* и (још чешће) *иш*: *да виш* Г П, *да иш* В Ј С (само у конструкцијама са *да*). Засведочени облици аориста: 1. л. сг. *виђок* Ду У, *виђо* Г Ц, *не виђок* В, *не виђо* Ц; 2. и 3. л. сг. *виђе* П Р ТП, 3. л. пл. *виђоше* О Р, *не виђоше* М. Импл.: *виђи* Ду Р С и *виђи* М Т (не и *виђ); исп. и *виђиде* Ду Ц, *виђѣ* О, као и полимско *виђни* ђѣцу (Николић 1991: 466).

б) Засведочени су следећи облици гл. *(-)зрети*: презент: 3. л. сг. *зрѣ* Ду Р, *ѣзрѣ* шљива К, кат *прѣзрѣ* Г, *ѣзрѣ* Д, 3. л. пл. *зрѣ* Ду; р. гл. придев: сг. м. р. *зрѣо* Д Ц, *сѣзрѣо* В / *сѣзрео* Д; сг. ж. р. *ѣзрѣла* О, *прѣзрѣла* К.

в) Гл. *шутјети* / *ћутати*. Облици са (-)ш иду по VI, док облици са (-)ћ (нешто чешћи) и по VI и по VII врсти: инф. *шутјети* Р, *шутјити* Г, аор. *шутје* М, *зашутјеше* Р, р. гл. прид. *шутјо* Ду, *ушутјели* Р, през. *шутјим* Г, *шутји* ДТ, имп. *шутји* Г, *шутјите* В; – инф. *ћутати* Ду, *ћутити* В, аор. *заћутак* Т, *ућутā* Г, *заћутише* ДТ, р. гл. прид. *ћутјо* ДТ, през. *ћутјим* Ду, *заћутјимо* В, имп. *ћутји* Д Ра, *ћутје* Р (= *ћутјите* ТП).

41. Глаголи VII врсте. а) Гл. *бјежати* нема основу бјег-: инф. *бјежати* Б ДБ Р (исп. и полимско *бјѣжат*),¹⁹ *бйжати* Г М; р. гл. прид. *бјѣжѡ* Б Ду Ј П ТП, *бйжѡ* Р, *бјѣжāли* Б Г Ду О, *бѣжāли* Ду, *бйжāла* Ц; през. *бјѣжјим* М Си, *бйжјим* К Р Ц, *бјѣжјимо* М Р, *бјѣжјите* М, *бйжјимо* Б, *бјѣжјѣ* Г К, *бйжјѣ* С Ц итд.

б) Говори се *зāспјим* Ду М Р, *зāспјиш* Б Ду и сл.²⁰

в) Поред изразито фреквентних (и свуда присутних) ликова типа *стājати* Г ТП, *стājѡ* В, *стājāла* Г Р, *стājāле* В, *стājāли* Ду Ц и сл., у Ужичком Подрињу и западнијим селима Ужичке Црне горе налазимо и *стѡјати* Г, *стѡјāли* ДТ Ц и сл., ликове у којима долази до делимичног аналошког изједначавања инф. и през. основе.²¹

III. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

42. У завршним пасусима рада овлашно ћемо се осврнути на изложене и сагледане глаголске категорије; најпре ћемо сажети утиске о њиховој појавној (не)разноликости, степену заступљености и ареалној (не)условљености, а потом успоредити маркантнија уочена стања са корелативним приликама у сродним (углавном додирним) дијалекатским областима.

43. На целом подручју испитиване говорне области читују се (и) следеће особине сагледаних глаголских разреда:

- двојство у *изићи/изаћи* (однос и/а); т. 11;
- ликови са -же ← *-ге у парадигми гл. *моћи* (може и сл.); т. 2;
- модел *жети* – жњем (т. 18);
- ликови са аналошким -у у 3. л. пл., нпр. *раду* и сл. (изразитије заступљени само у централним полимским насељима); т. 36;
- ликова типа *стājати*, *стājѡ*, *стājāла* (т. 41);
- образац *наређивати* – *наређивам* (повишене фреквенције само у ужичким селима); т. 29;
- ликови типа *дāvā*, *йздāvām*, *упѡзнāvā* (ретко); т. 30;
- облици на (-)шаљ-, тј. тип *пѡшаљѣм*, *пѡшаљѣш* (т. 19).

¹⁹ Исп. Николић 1991: 468.

²⁰ Форма *зāспјим* засведочена је само у „прелазном говору” полимске области (Николић 1991: 468).

²¹ Тешић 1977: 200 *стājати* / *стѡјати*.

44. Разведеност ареално условљених особина непосредни је одблесак испреплетености одговарајућих изоглоса, које браздају подручје на све стране, чинећи обресе дијалекатских ареала порозним, а закључке несигурним и условним. Стога крајње опрезно повлачимо следеће раздеоње линије.

а) Особине својствене севернијим и источнијим сегментима западно-србијанског ијекавског подручја (грубо узевши, насељима што се простиру северно и источно од Златибора):

- облици на (-)шљ- типа *шљѐм*, *пђшљѐм* (т. 19);
- форме типа *наш*, *надеш* (само у подринским селима); т. 33;
- ликови на -гњати (*ддгњā*, *ддгњāте*); т. 34;
- примери типа *зйнила*, *крѐнили* (само на подручју Ужичке Црне горе); т. 27;
- тип *стдјати*, *стдјали* (у Ужичком Подрињу и западнијим селима Ужичке Црне горе); т. 41.

б) Особине својствене јужнијим областима западносрбијанске ијекавске плохе (овлашно узевши, селима распоређеним јужно од Златибора):

- примери с нејотованом основом типа *придемо*, *сидѐ*, одн. *изидѐм* (*изидѐм*), *изидѐш* (као и сасвим необично *надѐ*, *прдѐ*); т. 11;
- облик *нѐм*, као и ликови типа *нѐмā*, *нѐмали* (поред чешћег *немам* и сл.); т. 33;
- Вуково *рачунити* (ретко); т. 35;
- трп. прид. са -ит – *бāцйит* или сл. (ретко); т. 38.

в) Однос *сићи/саћи* заступљен је у подринским идиомима, северозападном делу Ужичке Црне горе и, спорадично, у драгачевској и полимској области (т. 11).

г) Облици са -ре ← -же маркантно су обележје јужнијих и западнијих западносрбијанских херцеговачких идиома: србијанског Полимља, рачанског краја, западнијих насеља Ужичке Црне горе и србијанских подринских насеља (т. 2);

д) Модел *жети/жњети* – *жњем* својствен је полимским и подринским говорима (т. 18).

45. Ако упоредимо најмаркантније сагледане особине са корелативним приликама у сродним (углавном оближњим) народним говорима, приметимо многе (углавном очекиване) сличности, али и осетне (каткад и неочекиване) разлике. Уочићемо, нпр., да је немали број изражајних херцеговачких дијалектизама (облика, алтернација) или слабо заступљен (нпр. образац *наређивати* – *наређивам*, ликови типа *давам*, *познавам*, форме реда *раду*, *љубу* и сл.) или није посведочен (нпр. имп. *вић, трп. прид. *чуно, инф. *обаћи или пак *каживати и сл.). Унеколико изненађује и одсуство модела *жети – *жањем*,

преовлађујућег већ у суседним босанским идиомима. С друге стране, донекле је неочекивано присуство ликова типа *зйнила*, *крёнили*, несвојствених већини херцеговачких говора.

Сагледане у широким оквирима херцеговачких прилика, дијалекатске специфичности представљених конјугацијских разреда су дијалектолошки неминовне и релативно ретке. Западносрбијанско говорно подручје густо је уткано у структуралну потку своје матице – пространог и разуђеног источ-нохерцеговачког дијалекта.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуковић 1938–1939:** Ј. Вуковић, Говор Пиве и Дробњака, *Јужнословенски филолог*, XVII, 1–114.
- Вушовић 1927:** Д. Вушовић, Диалекат источне Херцеговине, *Српски дијалектолошки зборник*, III, 1–71. + карта.
- Ђукановић 1983:** П. Ђукановић, Говор села Горње Цапарде (код Зворника), *Српски дијалектолошки зборник*, XXIX, 191–292.
- Ђукановић 1995:** П. Ђукановић, Говор Драгачева, *Српски дијалектолошки зборник*, 1–239. + карта.
- Марковић 2011:** С. Марковић, Говор Ужичке Црне горе, *Српски дијалектолошки зборник*, LVIII, 337–670.
- Марковић 2012:** С. Марковић, Границе ијекавских говора у западној Србији, *Српски дијалектолошки зборник*, LIX, 387–484.
- Марковић 2013:** С. Марковић, О говору села Придола код Бајине Баште, *Годишњак за српски језик*, год. XXV, бр. 13, Филозофски факултет у Нишу, 329–347.
- Николић 1972:** М. Николић, Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге), *Српски дијалектолошки зборник*, XIX, 616–746.
- Николић 1991:** М. Николић, Говори србијанског Полимља, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVII, 1–548.
- Пецо 1964:** А. Пецо, Говор источне Херцеговине, *Српски дијалектолошки зборник*, Београд, XIV/1, 1–200.
- Пижурица 1981:** М. Пижурица, *Говор околине Колашина*, Титоград: ЦАНУ, Посебна издања, књ. 12.
- Реметић 1985:** С. Реметић, Говори централне Шумадије, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXI, XIX + 555.

- Симић 1972:** Р. Симић, Левачки говор, *Српски дијалектолошки зборник*, XIX, 1–618. + карта.
- Симић 1978:** М. Симић, Говор села Обада у босанском Подрињу, *Српски дијалектолошки зборник*, XXIV, 1–124.
- Стевановић 1933/4:** Михаило Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, *Јужнословенски филолог*, XIII, 1–128.
- Стевановић 1981:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грама-тички систем и књижевнojeзичка норма)* I, Београд: Научна књига.
- Тешић 1977:** М. Тешић, Говор Љештанског, *Српски дијалектолошки зборник*, XXII, 159–328. + карта.
- Ћупић 1977:** Д. Ћупић, Говор Бјелопавлића, *Српски дијалектолошки зборник*, XXIII, IX + 226.
- Ћупић 1988:** Д. Ћупић, Основне особине говора Пљеваља, *Гласник Одјелења умјетности ЦАНУ*, 8, Титоград, 79–107.

ON THE MORPHOLOGICAL INTERFERENCE OF VERBS IN WEST-SERBIAN IJEKAVIAN SPEECHES

Summary

The essay delves into the prominent specificities of conjugational types in West-Serbian Ijekavian speeches. The relevant dialectal corpus is analyzed with the aid of descriptive and contrastive analytical methods. The examined dialectal region is scrutinized from different angles: lexical representation and morphological dispersion of verb categories, intrinsic differentiation of fields, comparisons to correlative instances in other kindred speeches. The carried-out analyses suggest the following conclusions. A considerable number of conspicuous Herzegovian dialecticisms (forms, alternations) is either of low frequency (e.g. pattern наређивати – наређивам, type forms давам, познавам, type forms раду, љубу, etc.) or is not given evidence at all (e.g. imperative виђ, past participle чуно, infinitive обаћи, каживати, etc.). On the other hand, the presence of types зинила, кренили, etc., is somewhat unexpected, uncharacteristic of the greatest number of related speeches. Nevertheless, all in all, it can be ascertained that West-Serbian Ijekavian region is not at variance with the exemplary Herzegovian average.

Key words: verbs, conjugation, correlations, Ijekavian, Herzegovian.

Slavoljub Z. Marković